

ЛЮБОВНИТЕ ИСТОРИИ В ДВОРЦИТЕ НА ЦАР САМУИЛ

ЙОРДАН АНДРЕЕВ

Има нещо многозначително във факта, че през усилените времена в края на X и началото на XI в., когато на живот и на смърт се води войната с Византия и всичките усилия като че ли са насочени към запазването на държавната ни независимост, летописците за първи път с подробности отбелязват подобни романтични истории. В тази несъмнено най-героична епоха са записани три случая на вълнуващи човешки съдби, свързани все със семейството на българския цар Самуил. Впрочем, това едва ли трябва особено да ни учудва. Защото силните човешки страсти задължително се колебаят между чувствата, произтичащи от законите на дълга, и увлеченията, подвластни на повеленията на сърцето. И всичко това в мащаби, присъщи само на средновековния свят, в който моралните задръжки са без значение или пък, доколкото ги има, се преодоляват без колебание, най-често в разрез със съществуващите норми. Всяка една от тези истории като по правило започва бурно и изненадващо и завършва с драматична развръзка, както се полага на истинска дворцова драма. Първата е свързана с най-голямата дъщеря на цар Самуил

ТЕОДОРА КОСАРА

Тази българска принцеса срещнала избраника на своето сърце по начин, който заслужава нарочно да се опише, защото е уникален за дворцовата ни хроника. Предисторията на тази наистина романтична връзка е следната. Към края на X в. трите най-южни сръбски жупи Зета, Требине и Захълмие се намирили под властта на младия княз Иван Владимир. Той растял, украсен с "всякаква мъдрост и святост", знаели го като "мъж праведен, миролюбив и добродетелен". По същото време нарасналата мощ на българите се отприщила по посока на северозапад: през 998 г. с голяма войска цар Самуил навлязъл в сръбските земи и ги покорил. Дуклянският летописец, на когото дължим тази история, разказва подробно за пленяването на княз Иван Владимир и отвеждането му в Преспа, където се намирили дворците на българските царе. Там младият сръбски княз бил хвърлен в затвора: "окован във вериги, денем и нощем той прекарвал дните си в пост и молитва". Според летописеца, в тъмницата князът имал едно утешение: "ангел господен" му се явил, с обещание за скорошно освобождение и мъченически венец.

"От самия Свети дух" била осенена и Теодора Косара. Тя поискала раз-

решение от баща си да посети със своите слугини тъмницата, за да измие главите и краката на затворниците. Желанието на младата принцеса не бива да се схваща като някаква чудата приумица, както изглежда на пръв поглед. То трябва да се свърже с т. нар. "показно унижение", чрез което средновековните владетели се стремяли да подражават на Христос. В този смисъл не е излишно да припомним, че всяка година на връх Великден византийският император измивал краката на седем от най-нищите бедняци на Цариград. По всичко изглежда, че този пример е пренесен и в българския царски двор, което означава, че Теодора Косара посетила затвора по време на Великденските празници.

В подземие, където извършвала богоугодното си дело, принцесата съгледала Владимир, мъж "хубав, смирен, кротък и скромен", изпълнен "с мъдрост и разум", т. е. надарен с всички онези добродетели, пред които не може да устои нито едно женско сърце. Изненадана, тя се спряла пред него и го заговорила — речта му ѝ се сторила по-сладка от мед. Не от плътска страст, уточнява летописецът, а от жал към похабената му младост, тя полюбила пленника. Чувствата ѝ се увеличили десеторно, когато разбрала, че той е от владетелски род. Наранена право в сърцето, принцесата излязла от затвора с твърдото намерение да свали веригите от Владимир.

Тя отишла право при цар Самуил, хвърлила се в нозете му и изплакала любовните си чувства със следното признание: "Татко мой и господарю. Аз знам, че имаш намерение да ме омъжиш, както е обичаят, но ако е угодно на Твое Величество, дай ми за съпруг княз Владимир, когото държиш в затвора. И знай, че по-скоро ще умра, отколкото да се омъжа за друг". Цар Самуил се доверил напълно на избора на своята щерка. Без всякакво колебание той изпълнил желанието ѝ, казват, защото много я обичал. По царската повеля веднага извели Владимир от затвора: измит и облечен в скъпи дрехи го представили в двореца. В присъствието на всички боляри цар Самуил засвидетелствал благословията си към избора на Косара, целунал го и дал на младите отческата си благословия. Наскоро сватбата била тържествено отпразнувана: Теодора Косара и Иван Владимир се венчали през 999 г.

Изследователите с основание подозират, че сърдечното увлечение на Косара по един чудесен начин съвпаднало с намеренията на цар Самуил: той се възползвал от неочакваната възможност да заздрави властта си в наскоро завладените сръбски земи. Там той можел да разчита на своя зет като на сигурен васал. Следователно, налице е един политически брачен проект, подплатен с взаимните любовни чувства на най-заинтересованите страни. Нещо рядко при проектирането на династическите сватбени кроежи, при които обикновено чувствата не влизали в сметките, тъй като се потъпквали в името на висши държавни съображения.

Наскоро след сватбата, "по царски обичай" Самуил върнал княжеската титла на Иван Владимир и го въвел във владение на жупите Зета, Требине и Захълмие. С това царската милост не привършила: Самуил прибавил и част от Драчката тема, с намерението да прегради пътя на византийското влияние по

онези места. Княз Владимир отвел Косара в родината си — там двамата прекарвали честито дните си чак до 1016 г.

Когато през 1015 г. на българския престол стъпил цар Иван Владислав, отношенията със сръбския княз се помрачили. Навярно защото новият цар виждал в лицето на княза евентуален съперник за престола или пък се опасявал, че той ще предостави убежище на многобройните му врагове.

Всичко започнало с поканата, която царят отправил към Иван Владислав: да му гостува, като засвидетелства по този начин своята вяроност. С интуицията, присъща на предана и любеща съпруга, Косара заподозряла в действията на Иван Владислав престъпен умисъл. Пък и все още бил пренесен споменът за брат и цар Гаврил Радомир, погубен от Иван Владислав. Тя настоятелно пожелала лично да се срещне с царя, за да разбере намеренията му. "По-добре мен да убие, само ти не погивай" — заклевала тя своя съпруг. Увещанията дали резултат и Косара получила разрешение да предприеме посредническата си мисия.

Иван Владислав я посрещнал по царски и побързал да изпрати следното послание до Владимир: "Защо се съмняваш и не искаш да дойдеш? Твоята съпруга се намира при мен и не изпита никакво зло, а напротив беше приета с голяма чест в моя двор". Като знак за искреността на думите си той приложил към посланието блестящ златен кръст.

След известно колебание Владимир отговорил, че не златният, а скромният дървен кръст, на който някога е разпнат Исус Христос, ще го накара да повярва, че "клетвените думи на царя са истински". Веднага към княза потеглила нова делегация, този път предвождана лично от българския патриарх Давид. Той предал на Владимир предпочитания кръст, заедно с писмо, съдържашо страшни клетвени думи, че царят ще удържи обещанията си.

Донякъде успокоен, Владимир сложил на гърдите си царския кръст и с малка свита се отправил към Преспа, където царят отдавна бил решил съдбата му. Но въпреки подготвената засада, князът пристигнал невредим в българската столица. Там вече го настигнали нови царски войници: те го посекли с мечовете си, след молитвата му, на излизане от църквата: денят бил 22 май, 1016 г.

Погребали го в същия храм, на чиито порти го застигнала смъртта. Безутешната Косара дни наред оплаквала нещастния си съпруг: "с толкова изобилни сълзи, че било невъзможно да се опишат". Накрая получила позволение да вземе тялото и да го погребее, където намери за добре. Тя го отнесла в мястото, наречено Крайна (близо до Шкодренското езеро), където се намирали дворците им и препогребала тленните останки на Иван Владимир в църквата "Св. Богородица". После в духа на тогавашната традиция приела монашески образ и наскоро завършила благочестиво дните си. Погребали я в същата църква, на мястото, което предварително си избрала: току до краката на любимия си съпруг.

От брака си с княз Иван Владимир Косара имала дъщеря, чийто внук Константин Бодин бил провъзгласен за български цар през 1072 г. при въз-

танието срещу византийците начело с Георги Войтех.

В следващата любовна история е записано името на по-малката дъщеря на цар Самуил

МИРОСЛАВА

Шумната ѝ сватба с арменец Ашот била отпразнувана само няколко месеца след венчилото на Теодора Косара. Малкото известни подробности около този брак са от такова естество, че основателно може да се зададе въпроса: дали Мирослава не се увлякла прекалено от заразяващия пример на сестра си и не се вживяла в една вече изиграна роля? При това по съществуващ вече сценарий. По всичко изглежда, че мира не ѝ давала славата на Косара: хорската мътва разнесла романтичната ѝ връзка, като я доукрасила с всичко онова, което може да придаде крилатото народно въображение. Затова Мирослава се решила, макар и не без успех, да повтори "случая Косара", само че за това ѝ липсвало както искреност така и още повече въображение.

Тъй като князете в царската тъмница се привършили, Мирослава избрала за обект на своята страст хубавия арменец Ашот, син на солунския управител Григорий Таронит. Той попаднал в български плен през 996 г., когато цар Самуил взел на прицел град Солун. Българите се придвижвали към силната крепост в няколко походни колони. Пред стените на Солун се появил малък български отряд, а главните сили останали в засада. Солунският стратег изпратил напред сина си Ашот, като го следвал с останалата войска на известно разстояние. Младият и самоуверен Ашот връхлетял предния български дозор, но се увлякнал в преследване и попаднал на главните български сили, които го заловили. Научил за нещастieto, баща му се втурнал да помага, но паднал посечен от български меч.

Ашот престоял в тъмницата цели три години, докато Мирослава не го избрала като най-подходящ обект на любовните си чувства. Има някаква декларативна показност в последвалите действия на царската дъщеря. След като направила всичко възможно, щото в двореца да разберат за любовните стрели, с които била наранена, Мирослава заплашила баша си със самоубийство, ако не ѝ разреши "по закон да бъде свързана" с Ашот. Самоубийството навярно е било издалеко премислен жест. Защото в двора вероятно са одумвали изпепеляващата уж страст на царската дъщеря, която до болка напомняла нещо познато. Попривикнал на странните капризи на своите дъщери, цар Самуил не намерил сили да се противопостави. Сватбата на Мирослава с Ашот била отпразнувана през 999 г.

Една миниатюра от Мадридския препис на хрониката на Йоан Скилица е запечатала тази паметна и широко коментирана сватба. В централната част на миниатюрата е изобразен българският патриарх Давид — все още млад човек, висок на ръст, гологлав и с величествена осанка. Пред него чинно са застанали Мирослава и Ашот, в очакване на свещенодействието. С двете си ръце патриархът държи над главите им венчалните корони. Младоженците

изглеждат наистина щастливи под сватбения си покрив — в миниатюрата покривалото е в червен цвят. Особено изразително е третирано лицето на Мирослава: леко издължено, с благородни черти. Очите ѝ имат бадемова форма и са потопени от отблясъците на русите коси. Тя кокетно е наклонила глава към рамото на своя съпруг — пред замечания ѝ взор навярно се разстелили крилете на безоблачното щастие.

Вляво две групи от царедворци съсредоточено наблюдават церемонията. Сред първата подчертано изпква фигурата на цар Самуил, облечен в багреница, с дълги коси, брада и мустаци. В ръцете си той държи някаква странна птица, може би символ на царски подарък. В другата група централно място е отделено на царицата майка Агата: дълбоко развълнувана, тя сякаш съпреживява бляскавата сватбена церемония.

Така по един наистина приказен начин Ашот заменил затворническите вериги с мечтаното от мнозина място на царев зет. Поверили му управлението на Драчката област — много отговорен пост, тъй като Адриатическото крайбрежие оставало в сферата на византийското влияние.

Ашот и Мирослава управлявали Драч до 1004 г., като в началото запазили лоялността си към царя-баща. Но като се почувствал достатъчно сигурен, изменчивата природа на арменецата взела връх и той влязал в тайни връзки с местните ромеи. Най-знатният от тях — Йоан Хрисилий му се кълнял, че може да предаде града на императора, ако бъде почетен с висока титла. Така постепенно узрявал планът на предателството и се разширявал кръга на съзаклятниците. Следващата стъпка била да се привлече Мирослава към заговорниците. Както свидетелстват летописците, Ашот почти без усилия склонил Мирослава към измяна — още едно свидетелство за това, че ѝ липсвали всякакви морални задръжки. Увлечена от примамливите обещания, тя презрела баща, род и отечество и станала активна съучастничка в едно от най-черните предателства в българската история. Дватама с Ашот скришом се качили на ромейски кораб, който патрулирал крайбрежието, и благополучно се озовали в Цариград. Със себе си носели писмо от драчките гърци, които обещавали града на Василий II. Наскоро след това над кулите на Драч се развели императорските знамена.

Цената на предателството била, разбира се, висока — удостоили Ашот с високата титла "магистър". Мирослава пък почели със званието "зости" (придворна дама), което ѝ давало право да участва в бляскавите императорски приеми. Повече сведения за тази височайша, но престъпна съпругеска двойка не са запазени. Те се загубили сред тълпата царедворци в Цариград, сякаш да потвърдят извечната истина, че изменниците нямат родина, а историята задължително покрива имената им с пепелта на забравата.

Третата и последна любовна история е свързана с името на първородния син на цар Самуил

ГАВРИЛ РАДОМИР

Както се полагало, Самуил подготвил на своя престолонаследник блес-

тящ брак. Някъде между 997 и 998 г., след като уредил отношенията с Унгария, той договорил сватбата на Гаврил Радомир с една неизвестна по име маджарска принцеса. По този начин двете най-могъщи държави в югоизточна Европа декларирали намерението си да живеят в мир и приятелство. Обикновено бракът на Гаврил Радомир се отнася към 998 г. и вероятно е предшествал венчилото на по-малките му сестри.

Но само месеци по-късно, по неизвестни причини, Гаврил Радомир наразил нежностите на жена си и я прогонил в Маджарско. Унгарската принцеса се завърнала в родината си, като носела в утробата си бъдещия български цар Петър Делян. Безполезно е да търсим причините, довели до разтрогването на брачната връзка. Сигурно е само, че са били лични, а не политически. Това пък подсилва убеждението, че в семейството на цар Самуил бушували неподозирани страсти, под влияние на които всичко оставало на заден план, включително и такива решения, които можели да имат съдбовна развръзка. Сред потомците на Самуила се наблюдава някаква странна неудовлетвореност. Тя изглежда ще е причината за странните им желания, които издават една безхарактерност и пълна липса на отговорност.

Едва ли ще бъде вярно ако приемем, че маджарката била напъдена от двореца, защото не се отличавала с привлекателна външност. По-скоро е било точно обратното, поне ако съдим от плода на този брак. Съвременниците твърдят, че Петър Делян бил много красив, следователно е наследил част от хубостта на своята майка. При това положение разводът на Гаврил Радомир трябва да се отдаде на чисто сантиментални причини и да го обясним с това, което днес квалифицираме като "несъвместимост на характерите". Странно е, че цар Самуил се съгласил с развода, който поставил на сериозно изпитание външната му политика и в частност северния фронт. Тази учудваща толерантност била причината за многото разочарования на царя-баща. Можем да я обясним до известна степен с факта, че сам цар Самуил не бил изряден в личния си живот: със сигурност знаем, че имал поне един син, рожба на извънбрачна любовна връзка.

Наскоро след като се развел, Гаврил Радомир бил запленил от хубавата ларисчанка, която се казвала Ирина. Град Лариса бил превзет от българите някъде между 983 и 986 г., а всичките му жители били преселени във вътрешността на България. Семейството на Ирина, което не се отличавало със знатен произход, споделило същата участ. По-късно Ирина станала първа хубавица и имала щастливия жребий да срещне българския престолонаследник. Разочарован от първия си брак, Гаврил Радомир я полюбил с всичката страст на вече отминаващата си младост. Бракът му с Ирина бил рядко хармоничен. Гаврил Радомир й останал предан цял живот, чак до смъртта си през 1015 г. Ирина пък дарила своя съпруг с петима сина и две дъщери, някои от които са записани във византийските дворцови хроники.